

Leidschrift

Historisch Tijdschrift

Artikel/Article: *Een vergeten erflater uit de Indische kolonie: de schrijver Tjalie Robinson (1911-1974)*

Auteur/Author: *W.F. Willems*

Verschenen in/Appeared in: *Leidschrift*, 26.1 (Leiden 2011) 19-32

© 2011 Stichting Leidschrift, Leiden, The Netherlands

ISSN 0923-9146

E-ISSN 2210-5298

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the publisher.

Leidschrift is een zelfstandig wetenschappelijk historisch tijdschrift, verbonden aan het Instituut voor geschiedenis van de Universiteit Leiden. *Leidschrift* verschijnt drie maal per jaar in de vorm van een themanummer en biedt hiermee al vijftientig jaar een podium voor levendige historiografische discussie.

Artikelen ouder dan 2 jaar zijn te downloaden van www.leidschrift.nl. Losse nummers kunnen per e-mail besteld worden. Het is ook mogelijk een jaarabonnement op *Leidschrift* te nemen. Zie www.leidschrift.nl voor meer informatie.

Leidschrift is an independent academic journal dealing with current historical debates and is linked to the Institute for History of Leiden University. *Leidschrift* appears tri-annually and each edition deals with a specific theme.

Articles older than two years can be downloaded from www.leidschrift.nl. Copies can be ordered by e-mail. It is also possible to order an yearly subscription. For more information visit www.leidschrift.nl.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts*.

Secretariaat/ Secretariat:

Doelensteeg 16
2311 VL Leiden
The Netherlands
071-5277205
redactie@leidschrift.nl
www.leidschrift.nl

Comité van aanbeveling/ Board of recommendation:

Dr. J. Augusteijn
Prof. dr. W.P. Blockmans
Prof. dr. H.W. van den Doel
Prof. dr. L. de Ligt
Prof. dr. L.A.C.J. Lucassen
Prof. dr. H. te Velde

Een vergeten erflater uit de Indische kolonie: de schrijver Tjalie Robinson (1911-1974)

Wim Willems

Een Nederlandse Mohammed Ali

‘Hij was de Mohammed Ali van de Nederlandse letterkunde, en we waren hem bijna vergeten.’ Die woorden komen uit een recensie in *de Volkskrant* over de biografie die in 2008 verscheen over Tjalie Robinson, een Indisch pseudoniem van Jan Boon (1911-1974).¹ Nu is het een lot van zoveel schrijvers, denkers en doeners dat hun werk in het verdwijnpunt van de tijd terechtkomt. Wie leest er tegenwoordig nog het uitsluitend in bibliotheken aanwezige oeuvre van de Nederlandse auteurs met wie mijn generatie opgroeide, zoals Simon Vestdijk, Anna Blaman of Godfried Bomans? Zij waren de verkoopkanonnen van hun tijd, levend in het brandpunt van de naoorlogse jaren. Vaak bejubeld, soms verguisd, maar zonder enige twijfel culturele iconen. Een halve eeuw later treffen we hooguit nog een enkel boek van hen aan op de verplichte literatuurlijsten van middelbare scholieren. Hun literaire ster is met de jaren verbleekt, net als hun faam – en daarmee hun werk. Alleen in de stijlkamer van de literatuurgeschiedenis weten zij zich van een vaste plek verzekerd.

Bekendheid bestaat bij de gratie van de aandacht die iemand bij zijn of haar leven weet te genereren. Van toonaangevende naoorlogse journalisten als Renate Rubinstein, Ischa Meijer en Joop van Tijn (alledrie joods) zijn ook postuum de nodige artikelen en interviews gebundeld. Zonder hun tegenwoordigheid om het verschijnen van zulke publicaties luister bij te zetten, bereiken dergelijke boeken echter niet langer een groot lezerspubliek. Het werk ademt niet meer, omdat de auteur ervan niet langer onder ons is. Dat lijkt een wetmatigheid waaraan maar weinigen ontsnappen in de wereld van de literatuur, de journalistiek, maar ook in die van bijvoorbeeld historici. Van de leidende figuren van weleer brengt uitsluitend Johan Huizinga het bij tijd en wijle tot een herdruk van zijn tijdloze magnum opus *Herfstij der Middeleeuwen* (de laatste dateert van 2004). Alleen een aantal studenten op zijn vakgebied komt in aanraking met de

¹ W. Willems, *Tjalie Robinson. Biografie van een Indo-schrijver* (Amsterdam 2008) hierin ook een leeswijzer naar beschikbare publicaties. Recensie door W. Otterspeer ‘Schrijven met je vuisten’, *de Volkskrant*, 14 november 2008, 23.

historiografie, die hen in staat stelt om de toonaangevende publicaties van dit moment in een lange termijnperspectief te plaatsen. Mettertijd wordt het kaf van het koren gescheiden, waarna alleen de toppunten van de belangrijkste erflaters van de Nederlandse beschaving blijven voortleven.

In die laatste categorie hoort ook Tjalie Robinson thuis. Niettegenstaande het feit dat hij voor de meeste studenten en overige lezers een onbekende naam zal zijn. Hij behoort niet tot de canon van de literatuur, de journalistiek of die van de geschiedwetenschap.² Dat is om meerdere redenen onterecht. Niet alleen vanwege zijn geschreven werk, dat nog altijd tot de verbeelding spreekt, maar ook om zijn activiteiten als leidsman van de naoorlogse gemeenschap van Nederlanders uit de Oost. Hij was een voorvechter van een open samenleving en een strijder voor het behoud van de eigen identiteit in een tijdperk waarin Nederland zich nog als een homogene natie beschouwde, zowel in cultureel als sociaal opzicht. Hij gaf een nieuwe dimensie aan de journalistiek, door zich in zijn lange opstellen in de krant vaak rechtstreeks tot de lezer te richten. Op een uiterst persoonlijke wijze probeerde hij de tijdgeest te vangen, niet alleen van dat moment, maar ook van de vooroorlogse samenleving van Nederlands-Indië. Hij was een lyricus en kroniekschrijver, waardoor zijn krantenreportages uit de jaren vijftig na zestig jaar zijn uitgegroeid tot een bron voor historisch onderzoek.

Tenslotte ontpopte hij zich, onder het pseudoniem Vincent Mahieu, tot één van de belangrijkste Indische auteurs van zijn generatie. De essayist Rudy Kousbroek noemde hem bij herhaling 'één van de grootste Nederlandse schrijvers'.³ Niettemin is hij zowel in de literatuur en de journalistiek als in het nationale geschiedverhaal in de anonimiteit terechtgekomen. De verklaring daarvan moet gezocht worden in het verloop van de dekolonisatie, maar ook in de Nederlandse mentaliteit van de jaren vijftig (en zestig). In die tijd vond Tjalie Robinson geen gehoor met zijn pleidooi om de culturele en historische erfenis van Oost en West te combineren. Nederland wenste zich te distantiëren van zijn verleden in Zuidoost-Azië, waardoor het verhaal van de 'nazaten van de kolonie'

² Alleen in Indische literatuurgeschiedenissen neemt hij een belangrijke plek in, zoals in R. Nieuwenhuys, *Oost-Indische Spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren der compagnie tot op heden* (Amsterdam 1978); en E.M. Beekman, *Paradijzen van weleer. Koloniale literatuur uit Nederlands-Indië 1600-1950*, M. van der Marel en R. Wezel vert. (Amsterdam 1998).

³ R. Kousbroek, *Het Oostindisch Kampsyndroom* (Amsterdam 1995) 114-169.

langzaam buiten beeld raakte. Toen de voorvechter Tjalie Robinson zich dat realiseerde, besloot hij zich van de Nederlandse samenleving af te keren en zich als auteur en organisator volledig aan de eigen bevolkingsgroep te wijden. Hij zocht het isolement, om als *Indische* Nederlander te overleven. In die persoonlijke keuze ligt de verklaring voor het in de vergetelheid raken van zijn oeuvre en zijn activiteiten voor het levend houden van de eigen cultuur, die toch een onmiskenbaar onderdeel vormt van de Nederlandse beschaving. Door zijn vroege dood in 1974 is dit door de omstandigheden ontstane isolement nooit opgeheven. Voor wie de moeite neemt om zijn werk onder het stof van de geschiedenis vandaan te halen, klinkt zijn stem echter nog even levendig als destijds. Zijn verhalen hebben zelfs een extra lading gekregen door de patinalaag van de geschiedenis die er intussen overheen ligt. Het wordt daarom tijd voor een revival van het oeuvre van Tjalie Robinson, die zich in elk van de door hem beoefende genres een Mohammed Ali betoonde.

De journalist als kroniekschrijver

In het Nijmeegse bevolkingsregister van 1911 staat hij ingeschreven als Jan Boon. Hij werd namelijk geboren tijdens een verlofperiode van zijn Hollandse vader, een militair in het KNIL, en zijn Indische moeder. Na drie maanden keerde het gezin terug naar de Oost, waar de oudste zoon opgroeide en werd gevormd door de koloniale, Indische samenleving. In een terugblik op zijn leven passeert het vooroorlogse koloniale bestaan, de Japanse bezetting en de turbulente opkomst van de republiek Indonesië. Dan volgt de moeizame overgang naar het bestaan in Nederland en de inburgering als ‘niet-erkende minderheid’ in een land dat zwoer bij de Wederopbouw en het Grote Vergeten. Het leven van deze kleurrijke schrijver bewoog zich op het snijvlak van meerdere culturen. Vóór de oorlog had Jan Boon als sportjournalist bij het *Bataviaasch Nieuwsblad* gewerkt, waarvoor hij eveneens een jeugdrubriek verzorgde. Tijdens de oorlog was hij krijgsgevangene onder de Japanners, eerst in Tjimahi, later in de kampen Changi en Johore bij Singapore. Na de oorlog werkte hij als journalist bij het militaire blad *Wapenbroeders* in Batavia en bij de *Nieuwe Courant* in Soerabaja.

In die tijd begon hij zich te bedienen van het pseudoniem Tjalie Robinson, als hommage aan de inheemse familiegeschiedenis van zijn

Indische moeder. Onder die naam zou hij in de jaren vijftig voor de dagbladen *Nieuwsgier* en *De Vrije Pers* zijn vermaarde kronieken *Piekerans van een straatslijper* schrijven. Toch heeft ook hij vier jaar bij de Nederlandse overheden moeten bedelen om naar Nederland te mogen afreizen. Zowel in zijn jeugd als tijdens latere jaren noemde hij zich een *anak Betawie*, een kind van Batavia. Die stad was het jachtterrein van zijn schooltijd en als volwassene slenterde hij er dagenlang rond. De journalist als straatslijper, op zoek naar stof voor zijn verhalen in de krant. Zijn romantische en tegelijk burleske opstellen waren feitelijk overpeinzingen over het leven van weleer, vooral van landgenoten die hun zintuigen voelden ontwaken in de oude Indische wereld. In Holland kwam Tjalie Robinson al vroeg terecht in de schappen van schrijvers die alleen te begrijpen zouden zijn door leden van de eigen groep. Hij was immers de chroniqueur van een onbekende gemeenschap van Indo's. Alleen de verhalenbundels *Tjies* (1958) en *Tjoek* (1960), die verschenen onder het pseudoniem Vincent Mahieu, zijn van meet af aan geprezen. Weinigen hebben weet van het belang en de invloed van zijn tijdschrift *Tong Tong*, een blad dat hij in 1958 oprichtte en dat binnen enige jaren uitgroeide tot een belangrijk podium voor de Indische gemeenschap in Nederland – en ver daarbuiten. Hij bood duizenden lotgenoten de gelegenheid om in de kolommen van zijn blad de herinnering aan hun culturele erfenis levend te houden. Het tijdschrift is na zijn dood voortgezet door zijn weduwe onder de naam *Moesson* en verschijnt nog altijd, alweer jaren onder verantwoordelijkheid van een jongere generatie. De naoorlogse literaire elite moest er echter weinig van hebben, omdat ze meenden dat de schrijver Tjalie Robinson er zijn talenten mee vergooide. In hun ogen degradeerde hij zichzelf tot de vertolker van het Indisch heimwee. Een verlangen naar de verloren, in dit geval zelfs de koloniale tijd.

In het land van zijn vader voelde hij zich een vreemdeling. Natuurlijk, hij sprak de taal, op z'n Indisch gekruid, kende de topografie op zijn duimpje en was genoeg man van de wereld om hier zijn weg te vinden. Hij stond korte tijd voor de klas, schreef voor Nederlandse kranten als *Het Parool* en de *Groene Amsterdammer*, en wist de Haagse uitgever Leopold te interesseren om zijn Indische *short stories* te publiceren. Van meet af aan roemden recensenten hem om zijn losse, associatieve manier van schrijven. Hij won prijzen met zijn werk en kwam als bekende Indische Nederlander op de televisie. De wereld achter zijn woorden, met macho-achtige Indo's, de verheerlijking van de jacht, het gevecht van man tot man en hardrijden op een motor, viel echter niet altijd goed bij de culturele elite van die tijd.

Hij had het misschien in zich om uit te groeien tot een naoorlogse Du Perron, want daar had hij de branie voor, maar de tropen in zijn hoofd en ransel verhielden zich slecht tot de mores van het bestaan in Nederland. Wat hem steeds minder beviel, was de Hollandse leefstijl. Het voor zijn gevoel beperkte blikveld van mensen die zelden buiten hun landsgrenzen kwamen. Waar hij niet aan kon wennen, was de arrogantie van de literaire klik, die de blik stevig op Europa en de westerse canon gericht hield. Voor hem was schrijven niet alleen een spel van de geest, bedoeld om mensen te verpozen; hij wilde het volle leven op papier kwijt. Wie niet geleefd had, kon volgens hem beter zwijgen. Hij was een idealist en rebel tegelijk, wars van de Nederlandse verhoudingen in die jaren.

Als Nederlander beweerde hij van een ander soort te zijn dan ‘die Hollanders’. Dat was meer waar dan veel lezers zullen hebben vermoed. Niet alleen had hij een andere oorlog meegemaakt dan de Europeanen, ook had hij afstand moeten doen van een levenswijze die hier niet gekend werd. Naar zijn idee liet het de Nederlanders zelfs onberoerd wat er zich in Indonesië afspeelde, een land waarmee nota bene drieënhalve eeuw lang banden waren onderhouden. Intussen was Tjalie Robinson een kind van de kolonie, dat zijn bestaansrecht in rook had zien opgaan. Wat dat inhield, leken alleen lotgenoten te begrijpen. In Nederland riep dat begrip in de jaren vijftig slechts beelden op van uitbuiting, rijkdom, altijd zon en conservatisme. Wat de meeste Hollanders evenmin uit eigen ervaring kenden, waren de gevolgen van migratie. Want er gebeurt nogal wat met een mens die van samenleving verandert. Vaak ontstaan er barsten in iemands persoonlijkheid, die ook in wat Tjalie schreef zijn aan te wijzen. Aan zijn verbale vechtersnatuur werd in Nederland een vleug sarcasme toegevoegd en de ondertoon van zijn verhalen werd somberder. De laatste jaren in Indonesië, toen hij uit zijn verhalen in de krant twee bundels *Piekerans van een straatslijper* samenstelde, richtte hij zijn blik als een vergrootglas op ‘de voorbijge tijd’. Door de Japanse bezetting en Indonesische vrijheidsstrijd was het Batavia van ooit verloren gegaan, dat hij op papier probeerde te herscheppen. In dat rijk van de verbeelding was hij even naïef en romantisch als vermetel. Als een archeoloog ging hij op zoek naar de overblijfselen van een verdwenen samenleving, waarin hij ooit met gesloten ogen de weg had geweten.

Er valt echter nog een andere rode draad aan te wijzen in zijn Indische opstellen. Door de verhalen stroomt het verlangen naar een meer natuurlijk bestaan. Zijn anekdoten lijken soms wel lange pleidooien van een

door de wol geverfde, oude man, die iets is kwijtgeraakt. Hij kon niet meer, zoals in zijn jongste jaren, blindelings op zijn instincten vertrouwen. In Tjalie Robinsons ogen was dat echter wel nodig om de gevaren van het leven op tijd te kunnen pareren. Die overtuiging was ingegeven door zijn ervaringen in Japanse krijgsgevangenkampen, waar hij aan den lijve ondervond dat er niet viel te overleven zonder kennis van wat de natuur te bieden heeft. Handig en zelfvoorzienend moest de mens zijn, met vaardigheden die eigen waren aan vissers, jagers en andere handwerkslieden. De jaren na de oorlog stonden echter in het teken van de grote deceptie. De droom van een nieuwe samenleving spatte uiteen door de Indonesische revolutie en de lange jaren van de dekolonisatie die erop volgden. Vandaar zijn pessimisme over de naoorlogse ontwikkelingen: zijn geloof in de vooruitgang en beschaving had een gevoelige knauw gekregen.

Tjalie Robinson was veertig jaar toen zijn eerste overpeinzingen als straatslijper in kranten als de *Nieuwsgier* en *De Vrije Pers* verschenen, respectievelijk in Jakarta en Soerabaja. Het lezerspubliek tot wie hij zich richtte, bestond uit iedereen die de Nederlandse taal machtig was, dus ook Indonesiërs en Chinezen. Toen al fungeerde hij als spreekbuis van een generatie die zich, mede door de oorlog, afgesneden voelde van zijn vooroorlogse bestaan. Met een verbaal elan dat zowel op de lachspieren als op het gemoed werkte, gaf hij zijn lezers iets van hun jeugd terug. Hij riep een wereld op waar de zintuigen voortdurend op scherp stonden, gevoelig voor elke prikkel die zich aandiende. Zijn reconstructie van de voorbije tijd stond echter niet alleen in het teken van de geneugten van de straat. De verhalen bevatten eveneens een meer ernstige ondertoon. Hij gaf namelijk ook stem aan een toenemend onbehagen over een samenleving die niet alleen van een Nederlandse kolonie was veranderd in de republiek Indonesië, maar ook overspoeld raakte door golven van modernisering. Indonesië vormde een Aziatische natie in opkomst en schuwde, net als Europa, de absorptie van Amerikaanse invloeden niet. In Tjalie Robinsons perspectief begon de welvaart zijn burgers op te vreten. In de jaren veertig was de wereld ontwricht, om vervolgens op hol te slaan. Dat had natuurlijk ook gevolgen voor Indo's, nazaten zoals hijzelf van (meestal) Hollandse nieuwkomers en autochtone vrouwen. Hij zag ze vertrekken, nadat Indonesië vlak na Kerst 1949 zelfstandig was geworden, met uitzondering dan van Nieuw-Guinea, dat veertien jaar lang een splijtzwam zou blijven tussen Nederland en de nieuwe staat. Vrienden, familieleden en collega's

verlieten in groten getale het land waar zij officieel tot vreemdelingen waren uitgeroepen.⁴

Maar wat moesten ze precies, de kinderen van Oost en West? Kiezen, dat was de boodschap, want voor delen werd weinig ruimte gelaten in de schermutselingen tussen het Indonesische bewind en de Nederlandse politiek. Zelfs Tjalie Robinson, een man die zich in zijn hart steeds meer Indonesiër ging voelen, begreep dat er weinig toekomst gloorde in het land van zijn moeder. Hij was de zoon van een Nederlandse militair en had na de oorlog nota bene voor het militaire blad *Wapenbroeders* gewerkt, en later voor kranten die Nederlandstalige lezers bedienden. Hij was westers opgevoed, ook door zijn moeders familie, zij het zonder zijn Indische afkomst te verloochenen. De taal in zijn hoofd was een melange van Nederlands, Engels en Maleis, maar als schrijver heeft hij nooit serieus de omschakeling naar het Bahasa Indonesia overwogen. Hij was een volwassen man, gevormd door een cultuur die in het Azië van de jaren vijftig in het verdomhoekje zat. Nu had hij nog zijn pen en schrijfmachine om zich opnieuw een plek te bevechten, maar die weerbaarheid bezat niet elke Indo. Velen namen de wijk naar Nederland, maar sommigen waren te verknocht aan de Indonesische grond en levenswijze om die stap te wagen. Voor de schaduwzijden van hun noodgedwongen keuze heeft Tjalie Robinson in zijn kronieken altijd plaats ingeruimd.

De verteller Vincent Mahieu

Geheel anders van toon dan de opstellen die Tjalie Robinson in de krant schreef, waren de novellen die hij publiceerde onder het pseudoniem Vincent Mahieu. De stukken in de krant waren meer reportages, voortvloeiend uit een onstuitbare *'stream of consciousness'*. Wat waarheid is en wat verdicthting, deed er allang niet meer toe. In de mythische stad van zijn jeugd zou de schrijver ook zelf de weg zijn kwijtgeraakt. Maar hij realiseerde zich als geen ander dat het verleden niet viel op te roepen zonder vertekening. Taal kan de werkelijkheid alleen indirect, dus via verbale omwegen beschrijven. Ook ieder verhaal dat hij schreef als Vincent Mahieu speelde zich af in het milieu van eenvoudige Indische gezinnen, waarvan de kostwinner soms met moeite een paar trapjes op de maatschappelijke ladder

⁴ Zie voor hun lotgevallen en voorgeschiedenis: U. Bosma, R. Raben en W. Willems, *De geschiedenis van Indische Nederlanders* (Amsterdam 2006).

gestegen was. De *short stories*, zoals hij ze zelf noemde, gaan over universele verleidingen: van het vrouwelijke of van een beetje meer welstand. Vaak spelen ze zich af in het tussengebied van de Indische en de Europese gemeenschap.

Ze gaan echter ook over een jongeling die zich ervan bewust wordt dat hij vervreemd is geraakt van zijn thuishmilieu. Manoeuvrerend in de schemerzone tussen Oost en West voelt hij het verraad continu op de loer liggen. Uiterlijk lijkt hij zich nog altijd te conformeren aan de mores van zijn Indische leeftijdgenoten en de omgeving waarin hij opgroeide. Hij bekent zich tot de jacht, de bijna-dood ervaringen op een motorfiets en het recht van de sterkste vuisten. Zijn natuurlijke kring is die van de *boemaja's* (vechtersbazen), alleen volgt hij geestelijk allang een ander spoor. De novellen van Mahieu verhalen over een dubbele ontwikkelingsgang, namelijk die van een puber, zwerend bij biceps, maar met zijn hoofd vol literatuur, wat hem verhindert volledig samen te vallen met zijn omgeving. De verhalen gaan echter ook over de verdringing van het Indische ten faveure van een Europese leefstijl. De verteller verkent de tussenzones, om de sociale structuur van de voormalige Indische samenleving bloot te leggen.

In de verhalen van Vincent Mahieu wordt voelbaar hoe de kleur van het velletje mensen in de kolonie van elkaar onderscheidde, maar ook het inkomen van de kostwinner en de graad van netjes leven. Zonder te oordelen laat de schrijver zien hoe bepalend klasse in de Indische maatschappij was voor iemands kansen. De verhalen in de bundels *Tjies* en *Tjoek* lijken over weinig anders te gaan. Later kwam de schrijver bekend te staan als de grote voorvechter van de Indo's, maar wanneer het karakter van Mahieu ook maar enigszins op zijn eigen leven is gebaseerd, dan heeft de jongeman als tiener met zijn Europese houding geen raad geweten. Het personage Mahieu is zich dat ook bewust als hij nadenkt over Josephine, het meisje Djos uit zijn jeugd. Misschien had zij hem wel als haar *beau* gekozen, omdat ze voelde dat hij, ondanks zijn grofheid, niet precies was als zijn glasharde kornuiten. Zij bewoog als een wildebras, nauwelijks te herkennen als een specimen van het vrouwelijke geslacht. Zij vocht even wild en verbeterd als de jongens, zwom in de rivier, vliegerde en viste en ging mee op jacht. Zij was kornuit met de kornuiten, en dat in een tijd dat de seksen in verschillende biotopen bewogen. De jonge Mahieu vond haar een kei, maar was als puber te *blue* om in haar ooit iets anders te zien dan een maatje. Na zijn lagere schooltijd verhuisde hij en pas vijf jaar later zag hij haar terug.

De afstand tussen hen bleek niet meer te overbruggen. Niet omdat zij was veranderd; hij had een gedaanteverwisseling ondergaan. Toen hij Djos tegen het lijf liep en samen met haar naar de bioscoop ging, betrapte hij zich op momenten van schaamte over haar schelle gedrag. Hij wilde het niet laten merken, hulde zich in stoerheid, maar voelde dat zij het voelde. Na een moment van inzicht probeerde hij haar te naderen, de schelp van de gedeelde jeugd te openen. Tevergeefs, natuurlijk. Wie kiest, verraad. Het is een klein, samengebond drama, met veel naturel opgeschreven.

Wie het werk uit die productieve naoorlogse periode leest, krijgt de indruk dat Tjalie Robinson achteraf betreurde in de jaren dertig steeds meer te zijn verwesterd. Alsof daardoor de banden met zijn Indische verleden flinterdun waren geworden. Zijn denken was doordrenkt geraakt van het Europese cultuurgoed, door opleiding en door zijn gretige belangstelling voor de literatuur en de filosofie. Was hij vooral door de oorlog veranderd of door levensbedreigende ervaringen daarna? Hij heeft wel eens over zijn tijd in krijgsgevangenschap geschreven, met name in de novelle *Sonja*, maar daar dienen de verschrikkingen van de bezetting vooral als decor voor een bijna negentiende-eeuws noodlotsverhaal.⁵ De figuur van Mahieu, de verteller, blijft op de achtergrond. Wat in de latere verhalen vooral naar voren treedt, is de persoonlijke levensfilosofie van de schrijver, waarin alles draait om het begrip ‘moed’. Het leven zou uit niets dan strijd bestaan en het woord ‘versagen’ alleen voorkomen in het vocabulaire van lafaards. Het is de heroïsche taal van de overlevenden, in dit geval van mannen die hebben geleerd om te verdragen en nimmer op te geven. Wat Tjalie Robinson onder de Japanners had meegemaakt, sterkte hem in de overtuiging dat de mens alleen staat. Wie dat niet aanvaardde, behoorde volgens hem tot de kudde van stadse pennenlikkers. In de verhalen van Vincent Mahieu lijkt de schrijver er continu op uit zijn personages te ontdoen van alles wat naar westerse beschaving zweemde. Hij beleed openlijk zijn afkeer van boekenwijsheid en stond een *intelligence de coeur* voor. Menige novelle heeft de structuur van een fabel, waarin iemands morele gehalte op de proef wordt gesteld. Het draait meestal uit op ontluistering, en niet zelden wacht uiteindelijk de dood. De mens lijkt vervreemd geraakt van de mores van een oprecht leven. De dapperen zijn altijd schimmen uit een vooroorlogs verleden, alsof de waarden van weleer verloren zijn gegaan met het verdwijnen van de Indische samenleving. In dat opzicht gaan de

⁵ Zie V. Mahieu, *Verzameld werk*, R. Nieuwenhuys ed. (Amsterdam 1992).

novellen vooral over een existentiële crisis; niet alleen in het hoofd van de schrijver, maar ook in de samenleving die hij om zich heen zag.

Indische voorman in Nederland

Bij zijn aankomst in Nederland, zomer 1954, bleken de gepubliceerde vertellingen van Tjalie Robinson en Vincent Mahieu als visitekaartjes voor de media te fungeren. Heel tekenend voor de auteur was, dat hij op meerdere paarden bleef wedden. Voor de bekende kranten in Indonesië schreef hij nog twee jaar lang opstellen over het leven van de repatriant, en voor *Het Parool* schreef hij over de tegenstellingen tussen Oost en West. Tot hij bleek uitgeschreven over het onderwerp en een baan nam als docent op een ULO in Slotermeer. Hij gaf Nederlands en geschiedenis, en als we op de familieverhalen mogen afgaan droegen de leerlingen, onder wie menig jonge repatriant, hun meester op handen. Van nature was hij ook een schoolmeester: tikje betweterig, gedreven en meeslepend. Nooit te beroerd om ook wat stof uit de leerschool des levens in de les op te nemen.

Het is een wet uit het domein van de migratie, dat mensen zich pas in een ander land van hun identiteit bewust worden.⁶ In de thuisomgeving staat het veel minder ter discussie tot welke groep iemand behoort, wie men sociaal gezien is. Ook veel van Tjalie's lotgenoten voelden zich in de kolonie eerst en vooral Nederlander, om er pas in het vaderland overzee achter te komen hoe Indisch zij waren. Nu mocht de auteur zich dat al veel eerder bewust zijn geweest, buiten zijn territorium merkte zelfs hij hoe anders hij was dan 'die Hollanders'. In zijn staat van ballingschap realiseerde hij zich hoe weinig hij eigenlijk wist van het eilandenrijk van zijn moeder. De opstellen over zijn leven in Nederland staan in het teken van de angst en het verlies, alsook van de noodzaak om opnieuw te beginnen.⁷ Want opgeven paste niet bij de aard van de Indische Mohammed Ali. Hij schreef dat hij, in zijn haast om Indonesië te kennen, overal aan voorbij was gestormd. Slechts af en toe was hij blijven staan, om zijn polsslag te voelen en dan rende hij weer verder. Maar de Nederlanders zei het niets, dat Indonesië. Hun blik

⁶ Voor de migranten uit de voormalige koloniën, zie het overzichtswerk van G. Oostindie, *Postkoloniaal Nederland. Vijfenzestig jaar vergeten, herdenken, verdringen* (Amsterdam 2010).

⁷ Een deel van die opstellen is jaren na zijn dood gepubliceerd: T. Robinson, *Piekeren in Nederland*, L. Ducelle ed. (Den Haag 1983).

werd glazig als hij erover begon. In de krant vroeg hij zich hardop af of het nu werkelijk zo'n moeilijk te bevatten gedachte was, dat het voormalige gebiedsdeel niet alleen geld, maar ook cultureel en economisch de nodige talenten had voortgebracht. De kolonie leek, met het verlies ervan, uit het collectieve geheugen van Nederlanders gewist.⁸ Daarmee ook de geschiedenis van de mensen die er hadden geleefd. In de gemeenschap die Nederland zich voorstelde te zijn, pasten volgens Tjalie Robinson geen Indische landgenoten. Niet dat ze, eenmaal op dit grondgebied terechtgekomen, met de nek werden aangekeken. Volgens hem raakte de Nederlander midden jaren vijftig volkomen gewend aan de absorptie van een groot aantal 'mensen van gemengd bloed'.

In het sprookje dat Indische mensen niet werden gelust, geloofde hij niet. Natuurlijk vond men een paar procent van die Indo's beroerd, maar de meeste repatrianten werden in orde bevonden. Bovendien schreef het beleid voor, dat de minderen met enige zachte dwang vanzelf zouden uitgroeien tot modelburgers.⁹ Hun Indische schil hadden ze immers in het moederland afgelegd. Het was een harde mentaliteit, maar Tjalie Robinson zag er wel de voordelen van. Tussen de bloemkool en andijvie doken al snel de lomboks op, en de kruidenier in Indische buurten zorgde voor rijst in de schappen. Verder was Nederland een goed geoliede maatschappelijke machine, die niet te lang stilstond bij de wensen van landgenoten uit de Oost. Ze spraken immers toch Nederlands. Die flexibele zonzijde had echter ook een andere kant, en dat was onverschilligheid. Doordat de mores aanpassing voorschreven, werden de verschillen genegeerd. In de literaire wereld waar de auteur naar aansluiting zocht, merkte hij dat dit verschil in mentaliteit hem dwong tot bezinning. In het rijke en wonderbaarlijke Europa werd volop met woorden gejongleerd, maar hij ervoer het als een vorm van knapheid waar de ervaring uit was weggesijpeld. Niets dan vorm, weinig vent.¹⁰ In zijn krantenstukken begon hij het bedrijf van boeken steeds meer te beschimpen.

⁸ Zie bijv. Bosma, Raben en Willems, *De geschiedenis van Indische Nederlanders*; Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*.

⁹ W. Willems, *De Uittocht uit Indië, 1945-1995* (Amsterdam 2001).

¹⁰ Een verwijzing naar het motto van zijn literaire voorbeeld, de schrijver en criticus E. du Perron (1899-1940), ook een Indische jongen, zij het uit een veel hoger milieu, die vóór de oorlog furore maakte met zijn sterk autobiografische boek *Het land van herkomst* (1935) en als redacteur van het Nederlandse tijdschrift *Forum*.

Zijn latere opstellen laten zich lezen als het zelfonderzoek van een man die zowel Indisch, Europees als Indonesisch is. Hij wilde misschien wel een plek vinden te midden van het volk van zijn vader, maar in het gereglementeerde, verzuilde en verkavelde deltaland vond hij geen bedding voor zijn ervaringen en leefstijl. Het duurde niet lang of hij begreep een buitenstaander te zijn. Niet eens zozeer in de ogen van anderen, want zijn bundels Vincent Mahieu-verhalen vonden wel degelijk weerklink en in 1959 won hij zelfs de literatuurprijs van Amsterdam. Niet de minste recensenten onderkenden de uniciteit van zijn vertellersstem. Zelf merkte hij echter weinig op te hebben met de literatuur die hier te lande werd geschreven. Hij had contact met een aantal schrijvers die ook zelf door de tropen waren gevormd, zoals Maria Dermoût en A. Alberts, maar verder boden de Nederlandse letteren hem geen thuishonk.¹¹ De eerste jaren na aankomst had hij door Amsterdam gedwaald, net als ooit door Jakarta: om de stad te leren kennen en om ontmoetingen en observaties tot verhalen te kneden. Alles wordt uit vergelijking geboren, ook bij Tjalie Robinson en hij merkte een gebrek aan herkenning in de Hollandse samenleving. Hij zocht naar reflecties in een bruin oog, maar trof slechts flauwe afspiegelingen van het leven dat hem gevormd had.

Wat hij ook merkte, was dat redacteurs van bladen waarvoor hij werkte zijn stukken redigeerden. Misschien moest hij zijn stijl en toon wel aanpassen, vreesde hij, om de Nederlandse lezers niet van zich te vervreemden. Het kwam erop neer dat zijn identiteit als Indische verteller naar zijn idee ter discussie kwam te staan, net als die van zoveel Indische repatrianten. Dat inzicht bracht een ommezwaaï teweeg in zijn oriëntatie op Nederland. Met die speciale gevoeligheid van de trotse nieuwkomer vreesde Tjalie Robinson voor het pad naar een braaf Hollandschap. Dwingender dan ooit tevoren ervoer hij de strijd om zijn bestaan als een strijd voor zelfbehoud. In het begin lachte hij om opmerkingen in de marge, want berusting was zijn tweede natuur geworden. Later werd hij kribbig, want hij hoorde voor zijn gevoel iets te vaak dat hij niet zo gek moest doen. Nog weer een fase verder, dacht hij: waarom sla ik die vent niet meteen op zijn bek? Deze samenleving bezorgde hem wel heel veel gepieker. Trouwens,

¹¹ Het is overigens niet zo dat Alberts en Dermoût als schrijver een vergelijkbare ontwikkeling in Nederland doormaakten als Tjalie Robinson. Zij deelden wel een sterke verbondenheid met de Indische archipel – zie bijv. de brieven van Tjalie aan Dermoût in *Schrijven met je vuisten*.

niet alleen hem, hij voer in hetzelfde schuitje als zovele van zijn Indische lotgenoten.

Als slenteraar van alle markten thuis, voelde Tjalie Robinson zich steeds meer in het nauw gedreven. Hij verstond de kunst van de aanpassing, maar trok de grens bij zelfverloochening. Naar zijn idee bood Nederland onvoldoende ruimte om geestelijk vrij te bewegen. Nu was er altijd nog Indonesië, die haven van waaruit hij vrij toegang kreeg tot het weidse rijk van de verbeelding. In die verbeelding was hij heer en meester en zulke ontsnappingsexercities op papier gaven hem kracht. Aan die symbiotische band leek na midden jaren vijftig echter een einde te komen. Het afgesneden zijn van de Indonesische archipel begon zijn tol te eisen. De tijdreizen naar het verleden waren altijd gevoed geweest door de geuren en smaken van het land waarover Tjalie Robinson schreef. Zoals de meeste migranten wist ook hij zeker ooit te zullen terugkeren. De scheiding zou maar tijdelijk zijn, want in de tropen hoorde hij echt thuis. Maar die gedachte van een tijdelijk verblijf zag hij met de jaren in rook opgaan door de politieke schermutselingen over Nieuw-Guinea. In 1957 zegde de Indonesische president Soekarno alle nog in Indonesië verblijvende Nederlanders de wacht aan, waarmee de weg terug voorlopig was afgesneden.

Toen Tjalie Robinson zich dat realiseerde, ging de knop om. In het moederland hoorden Indische mensen niet langer thuis, in het vaderland werden ze niet voor vol aangezien. Aan beide kanten ingesloten, besloot hij als het ware zijn eigen pad door de Rode Zee te banen. Hij keerde zich af van de Nederlandse schrijversmarkt en begon een Indisch tijdschrift: *Tong Tong*, waarvan hij tot aan zijn dood het hoofdredacteurschap voerde. Niet lang daarna organiseerde hij in de Haagse Dierentuin een Pasar Malam, een Indische jaarmarkt en richtte hij een culturele kring op. De journalist en auteur veranderde geleidelijk in de voorman van een gemeenschap van lotgenoten, die zijn lezers opriep over vroeger te schrijven, dus herinneringen aan de kolonie van weleer te boekstaven. Hij nam zelf het voortouw en schreef alsof er geen snipper van het verleden verloren mocht gaan. Hij ontpopte zich als een cultureel erfgoedbeheerder, toen niemand daar nog ooit van gehoord had. Als schrijver stelde hij zich in dienst van een groter verhaal, dat deel uitmaakt van de Nederlandse historie. Hij was een man van Oost en West, die continu getuigenis aflegde over dilemma's die ook vandaag de dag spelen. Hij wilde mensen ervan doordringen dat zij meerdere erfenissen in zich meedragen. In feite hield hij één lang pleidooi

voor een dubbel cultureel paspoort. Actueler kan het bijna niet. Daarbij verwoordde hij die strijd om erkenning op een wijze die nog altijd tot de verbeelding spreekt.¹² Dat maakt de veelzijdige schrijver Tjalie Robinson tot een unieke Indische erflater van de Nederlandse geschiedenis.

¹² Mijn kennismaking in 1982 met het werk van Tjalie Robinson vormde een ware eye-opener. Zijn werk bood een ander perspectief op de koloniale geschiedenis – en de nasleep ervan – en op de Indische letteren. De schrijver groeide uit tot een contrapunt, omdat ik pas door het lezen van zijn werk zag hoe stereotiep andere auteurs dachten (en schreven) over het leven in Indië. Het heeft mij als historicus gestimuleerd om altijd op zoek te gaan naar tegenstemmen. In de dertig jaar na de ontdekking van zijn werk ben ik hem blijven lezen, omdat ook zijn strijd voor zelfbehoud als een richtsnoer fungeerde bij studies naar de geschiedenis (en de levensverhalen) van migranten. Al jaren is zijn werk echter alleen nog antiquarisch te verkrijgen. Om een deel ervan opnieuw onder de aandacht te brengen verscheen onlangs: T. Robinson, *Schrijven met je vuisten. De brieven van Tjalie Robinson*, W. Willems ed. en inl. (Amsterdam 2009); in het herdenkingsjaar van zijn honderdste geboortjaar verschijnen nog twee bundels met niet eerder gepubliceerde verhalen: T. Robinson, *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper*, W. Willems ed. inl. (Amsterdam 2011) en T. Robinson, *Een land met gesloten deuren*, W. Willems ed. en inl. (Den Haag 2011). De laatste publicatie betreft een bibliofiele uitgave.